

**“ILM-FAN VA TA'LIMDA
INNOVATSION YONDASHUVLAR,
MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR”**

KO'P TARMOQLI 20-SONLI RESPUBLIKA
ILMIY-ONLAYN

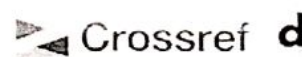
KONFERENSIYASI

ANIL VA TADRIY FANLARI

PEDAGOGIKA FANLARI

IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

FILOLOGIYA FANLARI

FARG'ONA VILOYATI, FARG'ONA SHAHRI
ISTE'DOD KO'CHASI 1-UY, 1-XONADON

+99891-152-93-14

WWW.ACADEMIASCIENCE.ORG

"ILM-FAN VA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR"
MAVZUSIDAGI 20-SONLI RESPUBLIKA ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYASI

	Turdimatova Shaxnozaxon	
24.	XIRURGIK INFEKSIYA Salomova Gulbahor Xabibullo qizi	92
25.	TA'LIM SIFATINI OSHIRISH: MUAMMO, YECHIM VA ISTIQBOL Raximova Farida Abdullayevna	97
26.	AXBOROTLARGA NISBATAN XAVF-XATARLAR TASNIFI G'ulomqodirova Ravshanoy Ergashali qizi	101
27.	ЭРКИН ВАХИДОВ- ХУДОЖНИК БОЛЬШОЙ ПОЭТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ Кариева Махира	104
28.	ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН МАКТАБ ОСТОНАСИДАН БОШЛАНАДИ Кариева Сахиба Одомовна	107
29.	АНЪАНАВИЙ МЕЪМОРЧИЛИКДА МЕЪМОРИЙ БЕЗАК ТУРЛАРИ Иброхимова Гулбахор Омонжон кизи	111
30.	ҲАЛИМА ХУДОЙБЕРДИЕВА ШЕЪРИЯТИНИНГ ТАҲЛИЛИЙ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ХАЛҚЧИЛЛИК ХУСУСИЯТЛАРИ Наргиза ОДИНАЕВА	116
31.	GEOGRAFIYA FANIDA PEDAGOGIK TEHNOLOGIYALAR ORQALI DARSNI TASHKIL ETISH Bekchohova Muqaddas	119
32.	SOHIBQIRON AMIR TEMUR YEVROPA MANBALARIDA Solievna Diyora	123
33.	SUPERSEGMENT ELEMENTLARINING XITOY TILI FONETIKA TIZIMIDA TUTGAN O'RNI Abdullayeva N.B	125
34.	INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "YURAK" KONSEPTINING EMOTSIONAL JIHATIDA "SEVGI" VA "G'AZAB" KOMPLEMENTI Amirova Zohida Oripovna	129
35.	MANIPULYATSION KOMMUNIKATIV STRATEGIYANING MULOQOT JRAYONIDA QO'LLANILISHI Baymuradova L. K.	133
36.	THE ROLE OF USING GAMES IN TEACHING ENGLISH Inomqulova Mohigul Sindor qizi	137
37.	O'QITUVCHILARDA KREATIVLIKNI SHAKKILLANTIRISH OMILLARI Abdusattorova Nigora Nomonovna, Karimova Sadoqat Sharobiddin qizi	141
38.	TA'LIM JARAYONIDA - SMART TEXNOLOGIYALARI Tursunova Muharram Turg'unovna, Abdullayeva Minavvar Fozilovna	144
39.	O'QUVCHI-YOSHLARNI KASBGA YO'NALTIRISH ZARURIYATI Omonturdiyeva Mahliyo Ochilovna	147
40.	OILA PSIXOLOGIYASIDA TRENINGLARNING ROLI Ibodova Gulimehr	151
41.	ALISHER NAVOIY ASARLARI MATNIDA QUR'ONiy QISSALAR BAYONI ("TARIXI ANBIYO VA HUKAMO" ASARI MISOLIDA) Najmiddinova Robiya	154
42.	УСВОЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ Абдурахмонова Жасмина Шавкатовна	158
43.	ПЕДАГОГИКА СОТРУДНИЧЕСТВА ПРИ ОБУЧЕНИИ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ГРУППАХ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ Заболотина Анна Анатольевна	162
44.	РАҲИМХУҲА ИБН АЛИХУҲА "НАЗМИ МУХТАСАР АЛ-ВИҚОЯ" АСАРИ НОЗИМИ Хафиза Зойирова	166
45.	МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ СЛОВАРНОЙ РАБОТЫ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ШКОЛ Ахунова Мутабар Эркиновна	170
46.	ФЕНОМЕН «ЦЕННОСТЕЙ» В ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ МАКСА ШЕЛЕРА Бахрамова Нафиса Шакирджановна	175

"ILM-FAN VA TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR"
MAVZUSIDAGI 20-SONLI RESPUBLIKA ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYASI
**SUPERSEGMENT ELEMENTLARINING XITOIY TILI FONETIKA
TIZIMIDA TUTGAN O'RNI**

Abdullayeva N.B

O'ZDJTU, Sharq filologiyasi fakulteti,

Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası, xitoy tili o'qituvchisi

Xitoy tilining fonetika tizimi segment va supersegment (prosodik) elementlaridan tashkil topgan. Supersegment (prosodik) elementlari o'z navbatida ton, ohang va urg'u kabi fonetik vositalaridan iborat.

Yuqorida sanab o'tilgan har uch vosita so'z qo'llashda u yoki bu holatlarda albatta ishlatiladi. Fonetik vositalarni so'zlashuv jarayonida ishlatilishidan asosiy maqsad bu – bir xil so'zlarni bir-biridan farqlash, gaplarda aynan bitta so'zga e'tiborni qaratish kabi holatlarda ishlatiladi.

Xitoy tilida **ohang (intonatsiya)** asosan gapning qanday ohangda so'zlanayotganiga qarab, ma'lum tinish belgilari yordami bilan ishlatiladi. Undan tashqari ohang (intonatsiya) ma'lum prosodik elementlari kompleksidan tashkil topgan bo'lib, ular melodika, temp, ritm, kuch, tembr va logik urg'ulardan iborat.²

Masalan, **xis-hayajon** bilan so'zlanayotganda gapning oxiriga undov belgisi qo'yilishi orqali:

祝您健康! Zhù nín jiànkāng! Sizga sog'liq tilayman!

他真是個扭扭妮妮的人啊! Tā zhēn shì gè niūniūnini de rén a! U juda ham bir uyatchan inson!

Yuqorida keltirilgan birinchi gapda yaqin insoniga xis-hayajonga to'lib sog'liq tilayabdi, ikkinchi gapda esa bir insonning kamsuqum, uyatchan ekanligi haqida to'lib-toshib gapirayotgani uchun undov tinish belgisi ishlatilyabdi.

哪個男孩是你最好的朋友? Nǎ gè nánhái shì nǐ zuì hǎo de péngyou? Qaysi bola sening eng yaxshi do'sting?

² Спенсеров. Фонетика китайского языка. Ленинград-1980, 104 стр.

这是什么，你能告诉我吗？Zhè shì shénme, nǐ huì gàosu wǒ ma? Bu nimaligini menga ayta olasanmi?

Keltirilgan birinchi gapda aynan qaysi yigit deb, ikkinchi gapda esa qanday narsaligini **so'rash ohangi** bilan so'roq belgisi ishlatilib savol berilmoqda.

书上没说他是哪里出生的。Shū shàng méi shuō tā shì zài nǎ lǐ chūshēng de. Kitobda uning qayerda tavallud topgani aytilmagan.

学校是一些儿童很讨厌的地方。Xuéxiào shì yìxiē értóng hěn tǎoyàn de dìfang. Ba'zi bir bolalar maktabni yoqtirishmaydi.

Yuqoridagi ikki gapda esa, biron bir holat haqida hech qanday xis-hayajonlarsiz ma'lumot berilmoqda va shuning uchun **darak gap** ko'rinishida kelmoqda.

Demak, biz uch xil ohangda kelgan gaplarni ko'rib chiqdik, ularning har uchulasi talaffuz jarayonida o'ziga xos melodikada (melodik ko'tarilish va tushish), tempda (tez, o'rtacha yoki sekin), ritm (so'zlar talaffuzida uzun va qisqalik, baland va past, sekin va tezlikning ketma-ketligi), kuch (kuchli, o'rtacha yoki kuchsiz), tembr (baland, o'rta yoki past tembr) va malum so'zga qaratilgan logik urg'ular yordamida talaffuz qilinadi. Yuqoridagi komplekslar bo'lmasa, gap talaffuz qilinayotganda hech qanday xis-hayajonsiz, ma'nosiz, ifodasiz talaffuz qilinadi.

Fonetik vositalarning ikkinchi vositasi – **urg'u** xitoy tilida ham mavjud. Urg'u vositasi turli tillarda turlicha ko'rinishda ishlatiladi.³ Masalan, o'zbek tilida urg'u ko'pincha oxirgi bo'ginga tushsa, rus tilida u har xil bo'g'inlarga, chex tilida asosan birinchi bo'g'inga, polyak tilida esa oxirgidan bitta oldingi bo'g'inga tushishini kuzatishimiz mumkin.⁴

Urg'u yana turli tillarda turlicha balandlikda va uzunlikda talaffuz qilinishiga qarab ham bir-biridan farqlanadi. Masalan, yapon tilida urg'u tushgan bo'g'in baland melodik va uzunroq holatda talaffuz qilinadi; nemis tilida esa urg'u tushgan bo'g'in ham baland ham kuchli talaffuz qilinadi, shu jumladan fransuz tilida ham.

³ 邵海敏《现代汉语》，上海教育出版社2001年版

⁴ Спешнев. Фонетика китайского языка. Ленинград-1980. 71 стр.

Xitoy tili esa shusiz ham tabiat in'om etgan tonli (musiqali) so'zlashuvdan va yana urg'udan ham ustalik bilan foydalanishadi. Xitoy tilida urg'u asosan uch xil ariya darajasida talaffuz qilinadi, bular:

1) kuchli urg'u tushgan bo'g'in – uzunroq talaffuz qilinadi va tonli bo'g'in aniq eshitiladi;

2) kuchsiz urg'u tushgan bo'g'in – nisbatan qisqaroq talaffuz qilinadi, ton talaffuzini pastroq bo'lsa ham eshitsa bo'ladi;

3) urg'usiz bo'g'in – qisqa va tekis holatda talaffuz qilinadi.

Odatda, urg'usiz va tonsiz holatda keluvchi bo'g'in juda qisqa qilib talaffuz qilinadi, ba'zan esa umuman erizatsiya hodisasiga uchraydi.

Xitoy tili fonetikasi jabhasida faoliyat olib brogan ko'plab olimlar, xitoy tilida so'zlarda ba'zan bitta, ba'zan esa ikkita bo'g'inga ham urg'u tushishi mumkinligini isbotlashgan. Xitoy tili bitta so'zda nafaqat bitta, balki yana ikkita bo'g'inga ham urg'u tushishi bilan boshqa tillardan farq qiladi.

Supersegment elementlari orasida xitoy tilida eng katta ahamiyatga ega bo'lgan vosita bu – **ton**dir.⁵

Biz talaffuz qilayotganimizda so'zlarni bir tekisda emas, balki ma'lum bir melodik holatda talaffuz qilamiz. O'zbek tilida bunday vositalarga urg'u va ohang kirsam, xitoy tilida ular qatorida yana ton ham muhim ahamiyatga ega qism hisoblanadi. Tonsiz xitoy tilini tasavvur qilib bo'lmaydi, xuddi tilimizni so'zlar va tovushlarsiz tasavvur qilib bo'lmaganidek. Chunki xitoy tilida deyarli barcha so'zlar ton bilan talaffuz qilinadi. Agar biron so'zni talaffuz qilayotganda tonni tushirib qoldirib yoki xato qilib talaffuz qilinsa, so'z butunlay manosini yo'qotishi yoki bo'lmasam noto'g'ri ma'noda anglanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 邵敬敏.《现代汉语》,上海教育出版社,2001 年版。
2. Китайско-русский словарь./Под ред. Ся Чжунъи.-Москва, 2003.

⁵ Задоев Т. П. Основы китайского языка. Вводный курс / Т. П. Задоев, Шунь Хуан. – М.: Наука, 1993. – С. 125.

3. Спешнев. Фонетика китайского языка. Ленинград-1980.

4. Задоевко Т. П. Основы китайского языка. Вводный курс / Т. П.

Задоевко, Шунн Хуан. –М.: Наука, 1993.